

Književnost kot diskurzivni dogodek ali Švicarke v zgodovini in na literarni sceni

VESNA KONDRIČ HORVAT

Povzetek Švicarke so v večjem številu prišle na literarno sceno šele po letu 1971. V članku se ukvarjamo z vprašanjem, zakaj tako pozno. Pri tem ugotavljamo, da je književnost diskurzivni dogodek in da o usodi literarnih del ne odloča le njihova estetska vrednost, ampak tudi vladajoči diskurz, ki vpliva na produktivno in receptivno raven; kaj se sme pisati, kdo sme pisati, kaj se sme objavljati in kaj ne. Pri tem je odločilno, da so Švicarke na zvezni ravni volilno pravico dobile šele leta 1971. V članku smo orisali nekaj del, ki prikazujejo zgodovino žensk v Švici in iz katerih postane jasno, zakaj jih na literarni sceni dolgo ni bilo. Tudi iz definicije švicarskega stila in iz obravnave v literarnih zgodovinah je razvidno, da je literatura diskurzivni dogodek, ženske pa so prav zato v moškem svetu dolgo ostale prezrte.²

Ključne besede: • književnost, ki jo ustvarjajo ženske • švicarska književnost • zgodovina • zgodovina žensk • literarna zgodovina • volilna pravica žensk

NASLOV AVTORICE: dr. Vesna Kondrič Horvat, Univerza v Mariboru, Filozofska Fakulteta, Oddelek za germanistiko, 2000 Maribor, e-pošta: vesna.kondric@um.si.

DOI 10.18690/2463-8005.4.1-2.37-49(2018)

ISSN 2386-0219 tiskana izdaja / 2463-8005 spletna izdaja © 2017 ANALI PAZU^{HD} (Murska Sobota)

Dostopno na <http://hd.anali-pazu.si>

Literature as a discursive event or Swiss women in history and on the literary stage

VESNA KONDRIČ HORVAT

Abstract The article deals with the question of why Swiss women were late entrants on the literary scene. We understand literature as a discursive event—meaning that the destiny of literary works is not decided by their aesthetic value alone, but also by the prevailing discourse, which influences the production and reception of literary works; it decides who is allowed to write, what one is allowed to write, what one can publish and what is prohibited. For Swiss female writers, it was crucial that voting rights on the federal level were gained by women in Switzerland only in 1971. In this article, we introduce works dealing with the history of women in Switzerland and elucidating why female writers were for such a long time absent from the literary scene. The definition of the “Swiss literary style” at the beginning of the 20th century and the handling of works by female authors in literary histories both clarify that literature is a discursive event, from which Swiss female writers were long excluded.

Key words: • female authors • Swiss literature • history • female history • literary history • voting rights

CORRESPONDENCE ADDRESS: Vesna Kondrič Horvat, PhD, University of Maribor, Faculty of Arts, German Department, 2000 Maribor, Slovenia, e-pošta: vesna.kondric@um.si.

DOI 10.18690/2463-8005.4.1-2.37-49(2018)

ISSN 2386-0219 tiskana izdaja / 2463-8005 spletna izdaja © 2017 ANALI PAZU^{HD} (Murska Sobota)

Dostopno na <http://hd.anali-pazu.si>

1. Uvod

Švicarke so na zvezni ravni dobile volilno pravico šele leta 1971 in bile tako dolgo izključene iz zahodnega javnega diskurza. Če književnost razumem kot diskurzivni dogodek, kar pomeni, da o usodi literarnih del ne odloča le njihova estetska vrednost, ampak tudi vladajoči diskurz, ki vpliva na produktivno in receptivno raven: kaj se sme pisati, kdo sme pisati, kaj se sme objavljati in kaj ne... ; seveda ta podatek tudi za književnost, s katero, se bomo ukvarjali v pričujočem prispevku, ni nepomemben. Virginia Wolf je nekoč dejala, da literarna dela niso samostojni produkti, ampak produkti leta, stoletja, tudi tisočletja dolgega skupnega razmišljanja. Ker so bile ženske iz te tradicije dolgo izključene, so jo seveda pričele ustvarjati dokaj pozno in Švicarke še posebej pozno in malce drugače prav zaradi pozne pridobitve osnovne pravice. Leto 1971 je torej pomenilo prelomnico v književnosti, v kateri ni nepomembno, kdo je pripovedovalec oz. pripovedovalka in ni nepomembno, kje in kdaj si je ta nabiral oz. nabirala izkušnje.

2. Pripovedovalec kot socio-historična instanca

Literarna znanstvenica Käthe Friedemann je že leta 1910 izpostavila to, kar danes uči teorija radikalnega konstruktivizma, da »sveta ne doživljamo takega kot je sam po sebi, ampak tako, kot se ta kaže mediju opazujočega duha« (Friedemann 1965, 26). Ta opazujoči duh je potemtakem opazovalec, ki si je izkušnje nabiral v točno določenih socialnih, političnih in kulturnih okoliščinah. Književnost je zato pomembna posredovalka in promotorka kulturnega pluralizma. Kulturni pluralizem namreč pomeni, da nas več ne zanima *en sam* enoten duh,¹ ampak takšna historična antropologija, ki človeka raziskuje na podlagi tega, kako se sam reflektira v mediju književnosti z ozirom na *tuje*. »Historična antropologija« pri tem ne izhaja iz »človeka« kot abstrakta, ampak poskuša svoje raziskave konkretizirati in historizirati, t. j. predmete svojih raziskav umestiti v določen kulturni kontekst« (Benthien/Velten 2002, 25).

In kaj pomeni, če je predmet teh raziskav ženska oz. zgodovina žensk?

3. Kako je iz zgodovine moških PROTI zgodovini žensk nastala zgodovina moških IN žensk

Če se ozremo v preteklost, zlahka ugotovimo, da so zgodovino vedno pisali moški in se šele v zadnjem času ob moških imenih na naslovnica zgodovinskih knjig pojavljajo tudi ženska imena. To opazimo tudi v najnovejši knjigi *Die Geschichte der Schweiz (Zgodovina Švice)* Georga Kreisa. Ne le, da je tudi ženskam namenjeno več prostora, marveč so skoraj polovico prispevkov spisale ženske. Tudi zgodovinarji in zgodovinarke so, kot smo ugotavljali prej, sociohistorične instance, ki delujejo v konkretnih socialnih, političnih in drugih razmerah. Tudi pri njih moramo upoštevati: »Podobo, ki so si jo

¹ Prim. Graevenitz, po katerem duhoslovna znanost teži k »modelu enotnosti in celovitosti enega samega človeškega duha. (Gerhard Graevenitz, »Literaturwissenschaft und Kulturwissenschaften. Eine Erwiderung«, v: *DVjs* 73 (1999) 94-115, tukaj: 98.

ustvarili o izvorih in o daljni preteklosti, moramo vedno razumeti kot izraz *ukvarjanja z lastno identiteto v sedanosti* [Poudarila VKH] ...« (Kaeser 2014, 31).

V kontekstu ukvarjanja z lastno identiteto pomeni knjiga *Die Geschichte der Schweiz* Georga Kreisa pomembno prelomnico. Razen tega, da so dodali npr. zanimanje za naravno okolje, ki zaradi človekovega nemarnega ravnanja zahteva, da mu posvečamo čedalje več pozornosti (Kreis 2014, 3); v tej knjigi ni več apartheida, se pravi, da ženska več ni izključena. Novost te zgodovine Švice in Švicarjev (ter Švicark) je tudi, da so želeli v središče postaviti »socialno in ekonomsko zgodovino ter zgodovinsko demografijo in raziskave mentalitete, raziskave torej, ki so postale pomembne v zadnjih dveh desetletjih« (prav tam). V ospredju niso več le politična zgodovina in vojna zgodovina, ampak življenje ljudi, kot ga še posebej vidi historična antropologija. Švica v tem kontekstu pomeni predvsem Švicarje in Švicarke.

K socialni in gospodarski zgodovini seveda sodi tudi zgodovina žensk, ki pa doslej ni sodila v uradno zgodovino in so ženske zato pisale posebno zgodovino. In če se vprašamo po vzrokih za obstoj moške in ženske zgodovine, hitro najdemo tudi odgovor: Ker so bile ženske iz zgodovine dolgo izključene, so morale marsikaj nadoknaditi, kajti, kot poudarja Georg Kreis, vse dosedanje zgodovine so bile »moške zgodovine« in v njih umanjka marsikaj, kar potem najdemo v ženskih zgodovinah. Naj ponovimo: »Podobo, ki so si jo ustvarili o izvorih in o daljni preteklosti, moramo vedno razumeti kot izraz *ukvarjanja z lastno identiteto v sedanosti* [Poudarila VKH] ...« (Kaeser 2014, 31) in sicer »ne glede na to, ali se ta podoba opira na mite, sveta besedila ali na zgodovinske in arheološke vire. Dejstvo, da je Švica nastala kot zveza majhnih držav in končno postala »narod po volji« (Willensnation), ni bilo ravno v prid iskanju skupnih *ustanoviteljev* (*Gründerväter*) [Poudarila VKH]« (prav tam). Za ženske je bilo tako iskanje torej v dvojni meri nekoristno.

Ženske so se, ker so bile iz uradne zgodovine izključene, odločile, da jo bodo vzele v svoje roke. V Švici so tako nastale na primer knjige *Frauen im Laufgitter. Offene Worte zur Stellung der Frau* (Ženske v stajici. Odkrito o mestu ženske), *Das rosarote Mädchenbuch* (Rožnata knjiga za dekleta), *Blick auf meinesgleichen* (Pogled na gliho), *Brave Frauen aufmüpfige Weiber* (Pridne ženske, uporniške ženščine), če jih naštejemo samo nekaj.² Najnovejša med njimi je knjiga *Swiss Maid. The Untold Story of Women's Contributions to Switzerland's Success* (Švicarska dekla. Zamolčana zgodba o prispevku žensk k švicarskemu uspehu, 2017).

Najznamenitejša med vsemi je nedvomno *Frauen im Laufgitter* (Ženske v stajici) s katero je pravnica Iris von Roten leta 1958 sprožila pravi škandal, kritiki so jo raztrgali, mnenja o knjigi pa so se dolgo kresala. Šele več kot 30 let pozneje so spoznali njeno pravo vrednost, jo leta 1991 ponatisnili in postala je uspešnica. Yvonne Denise Köchli, ki je

² Prim: Iris von Roten: *Frauen im Laufgitter. Offene Worte zur Stellung der Frau*, Bern: Hallwag 1958, Hedi Wyss: *Das rosarote Mädchenbuch. Ermutigung zu einem neuen Bewußtsein*, Bern und Stuttgart: Hallwag 1973, Elisabeth Joris, Heidi Witzig (ur.): *Brave Frauen, aufmüpfige Weiber. Wie sich die Industrialisierung auf Alltag und Lebenszusammenhänge von Frauen auswirkte*, Zürich: Chronos 1992.

napisala biografijo Iris von Roten z naslovom *Eine Frau kommt zu früh* (*Ženska, ki je prišla prezgodaj*) – Iris von Roten, rojena leta 1917, ki je s svojimi tezami očitno prišla prezgodaj, je ves čas imela podporo v svojem soprogu, prav tako pravniku Petru von Rotnu,³ leta 1990 je naredila samomor, ker je tudi o svoji uri odhoda želela odločiti sama – ugotavlja, da v nemškem govornem prostoru nobena ženska ni tako inteligentno analizirala odnosa med moškim in žensko kot Iris von Roten in jo zato upravičeno imenujejo nemško govorečo sestro Simone de Beauvoir, ki je Iris von Roten tudi navdihnila. Že naslovi poglavij v 564 gosto popisanih strani obsegajoči knjigi pa povedo, o čem je Iris von Roten razmišljala, raziskovala in pisala. Naslovi poglavij so: »Zaposlena ženska v moškem svetu«, »Kako gre ženski v ljubezni z vsem, kar sodi zraven«, »Materinstvo – breme ali čast«, »Tlaka v gospodinjstvu – plačilo ljubezni«, »Ljudstvo bratov in sester«. Iris von Roten je zahtevala enake pravice na vseh področjih, predvsem ekonomsko neodvisnost žensk, ki bi jo omogočili vrtci, popoldansko varstvo otrok in razbremenitev ženske gospodinjanskega dela. Poglobila se je in razložila pojme, ki so veljali za »tipično ženske«, govorila o svobodni ljubezni, ki bi odpravila prostitucijo in zahtevala več žensk v politiki,... Hedi Wyss je 14. 6. 1991 objavila članek z naslovom »Pametna ženska ima veliko sovražnikov, vse neumne moške« (Citat Marie Ebner von Eschenbach) in iz švicarske perspektive ugotavljala, da so teze Iris von Roten iz leta 1958 še vedno aktualne, čeprav so jo takrat raztrgali, ob ponatisu leta 1991 pa je postala uspešnica. Hedi Wyss, ki je knjigo z navdušenjem brala že ob izidu, je ob tem zapisala, da je Iris von Roten z izrazom stajica zadela žebljico na glavico. Stajica namreč ni kraj za odrasle, je pa lepa podoba tega, kako se žensko pozicijo označuje v moški družbi, ki je organizirana po gospodinjanskem konceptu: To pomeni navidezno varnost, a za rešetkami, pomeni prisilo, ki jo izvajajo pod zaščitniško pretvezo in ki človeka zreducira na tako majhen prostor, da je posledica pogosto zakrnitev duha in telesa. »Stajica« je po mnenju Hedi Wyss perfektna podoba za posebno razcepjen odnos med moškim in žensko v družbi, ki z ekonomsko odvisnostjo vzpostavljeno hierarhijo poskuša olepšati z ljubeznijo. Posebej se je to pokazalo po II. svetovni vojni, ko je bilo, kot pravi Hedi Wyss, hitro rastoče gospodarstvo Švice odvisno od tega, da je učinkovita gospodinjanska ideologija zagotavljala zastoj delo v senci doma, hkrati pa tudi brezhibno slabo plačano poklicno delo. Tudi ženske organizacije so se le v rokavicah upale dotakniti vročega železa ženske volilne pravice, da ne bi odgnale moških. In potem je prišla Iris von Roten in s svojo knjigo dregnila v osje gnezdo: »Zbudila je tiste, ki so vse to že od nekdaj slutile, a niso upale misliti, kaj šele povedati in razjezila tiste, ki jih je razkrinkala kot trote in parazite. S pravim imenom je poimenovala zatiranje in diskriminacijo, tudi tam, kjer zatiranje in zapostavljene tega niso želele sprevideti. Nič čudnega, da se je država tresla od jeze ... Od Iris von Roten so se distancirale celo uveljavljene ženske organizacije. Leta 1958 so namreč na razstavi SAFFA (Die Schweizerische Ausstellung für Frauenarbeit/Švicarska razstava o delu žensk) s pomirjajočim izrazom »partnerstvo« lansirale moderno in novodobno stilizirano podobo gospodinjne in matere in trdile, da je Iris von Roten, po tem, ko so leta 1959 zavrnilo žensko volilno pravico, odgnala moške. Iris von Roten so obrekovali, ji grozili in se proti njej borili z uveljavljeno metodo, ki so

³ Po knjigi o njunem odnosu Wilfried Meichtry: *Verliebte Feinde (Zaljubljeni sovražnika)* je bil leta 2013 posnet film.

jo že od nekdaj uporabljali za boj proti ženskam, ko so se te zavzemale za svoje pravice, z zasmehovanjem.«⁴

Podobno nalogo kot Iris von Roten si je zato zadala tudi Hedi Wyss, ki je delo *Frauen im Laufgitter* zelo dobro poznala, s svojo knjigo kratke zgodovine žensk *Das rosarote Mädchenbuch. Ermutigung zu einem neuen Bewußtsein* (Rožnata knjiga za dekleta. Spodbuda za novo zavest)⁵ in že v uvodu zapisala, za kaj je šlo v knjigi:

Pravice ti ne pomagajo nič, če jih ne moreš uveljavljati. Neukim in neizobraženim ljudem je težje poznati pravice, jih uveljavljati in v določenih okoliščinah zagovarjati. Manj več in manj zaupaš lastni sodbi, toliko lažje te zavedejo. (DrM, 125)

Ta citat iz *Rožnate knjige za dekleta* nakazuje, zakaj so ženske v Švici nujno želele politične pravice. Kot že v mnogih člankih prej, se je pisateljica in novinarka Hedi Wyss tukaj zavzemala za dostojanstvo svobodnega mišljenja, ker so v današnjem svetu številne podobe in resnice pohabljenе. Predvsem pa je Hedi Wyss s knjigo želela vlitii pogum dekletom: »Fantje po »naravi« ne vedo ničesar bolje od deklet in obratno. Ne smete se pustiti prestrašiti.« (DrM, 135)

Knjigo, v kateri sledi kronološkemu principu in na različnih nivojih predstavlja problematiko žensk (socializacija, družino, poklic, delo, moralo ...), pričinja z ugotovitvijo, da so včasih tudi posamezna dejanja znak stanja v družbi. Omeni umor Martina Luthra Kinga in Kennedyjev, argumentira pa z Valerie Solanas, ki je s svojim »Manifestom za uničenje moških«, s številnimi »ekstremnimi trditvami in besnimi obtožbami« (DrM, 8) ter strelom na svojega prijatelja Andyja Warhola gotovo pokazala neuravnovešenost, pa vendar hkrati tudi, da je v družbi nekaj hudo narobe. Gotovo je bil to znak, da so ženske poskušale revolucionirati svojo vlogo, Hedi Wyss pa jih je prav s to knjigo spodbudila, da naj svojo vlogo dobro premislijo. V knjigi kar mrgoli primerov iz zgodovine, kako kruto so ravnali z ženskami, od pohabljanja, do lova na čarovnice... Nenehno pa je prisoten tudi klic po kritičnem presojanju zgodovine in pogledu v prihodnost.

Po Valerie Solanas navaja še druge primere, kako so ženske izražale nezadovoljstvo, ko so v Münchnu leta 1968 na kongresu SDS (Sozialistischer Deutscher Studentebund) moške obmetavale s paradižnikom, v Ameriki intenzivno začele trenirati karate, na Nizozemskem začele žvižgati za moškimi, v Angliji vdrle v moške klube, v Švici pa so »na proslavi dneva ženske pravice vzele mikrofon v svoje roke. Po 75 letih ponižnega čakanja na žensko volilno pravico je napočil čas aktivnega boja« (Wyss H. 1973, 8), so ugotovile.

To je bil tudi za Hedi Wyss razlog, da je napisala knjigo in s tem prispevala k boju, saj je že mlada dekleta pozvala, da naj same odločajo o svoji usodi in se ne zadovoljijo s

⁴ Hedi Wyss: »Eine Frau hat viele Feinde, alle dummen Männer«, nn 14.6.1991.

⁵ *Das rosarote Mädchenbuch. Ermutigung zu einem neuen Bewußtsein* Zürich: Wallstein 1973. V nadaljevanju knjigo navajamo s kratico DrM in s stranjo. Prevodi v slovenščino VKH.

štedilnikom in kuhalnico. Knjigo, kratko zgodovino o emancipaciji žensk, je napisala po naročilu, zanjo veliko raziskovala in svoja opažanja podkrepila s številnimi argumenti.

Obe knjigi, *Ženske v stajici* (1958) in *Rožnata knjiga za dekleta* (1973) prinašata številna dejstva, ki jih v moških zgodovinah ne najdemo. In prav to je bil razlog tudi za knjigo Margrit Zinggeler iz leta 2017 *Swiss Maid. The Untold Story of Women's Contributions to Switzerland's Success* (*Švicarska dekla. Zamolčana zgodba o prispevku žensk k švicarskemu uspehu*), kjer je v Ameriki živeča Švicarka, profesorica Margrit Zinggeler odgovorila na knjigo *The Untold Story behind Switzerland's Success (Zamolčana zgodba za švicarskim uspehom*, 2013). V slednji je namreč prikazano, zakaj je Švica tako uspešna, a v njej ni nobene ženske. Margrit Zinggeler je zato pokazala, kako so tudi ženske, ki so vedno morale ostati v senci, doprinesle k švicarskemu uspehu. Zinggeler izhaja iz zgodbe svoje babice in mame, ki nista imeli pravice do izobraževanja in ne volilne pravice in, čeprav njun prispevek k BDP nikoli ni bil izmerjen, tudi brez njiju Švica ne bi bila to, kar je. Avtorica se je poglobila v zgodovino, kjer je bila ženska prav tako pomembna v socio-ekonomskem smislu, v samostanih se je razvijala ženska kultura, veliko žensk pa se je že zgodaj začelo zavzemati za ženske pravice. Raziskala je tudi, kako je življenje v samostanu pripomoglo k izobraževanju žensk, čeprav so jih tudi tam nune izobraževale za nego in poučevanje. A Zinggeler poudarja, da so z delom v bolnišnicah in v šolah ženske prispevale k švicarski blaginji. Prav tako ugotavlja, da je bila skrb za gospodinjstvo in da je bilo delo na domu izjemnega pomena za izoblikovanje švicarske preciznosti; da je bila primarna infrastruktura gospodinjstva konceptualno jedro švicarske demokracije, stabilnosti in ekonomije. Velik prispevek žensk je bil tudi na področju kmetijstva, čeprav to ni bilo vidno, saj je bilo delo žensk neplačano. Izobraževanje žensk se je začelo v samostanih, od leta 1830 je bilo obvezno za oba spola, a ženske so lahko dobile samo osnovno izobrazbo, naprej so se lahko šolali le moški, šele v 20. stoletju tudi ženske. Kljub temu so veliko prispevale k zdravstvu in socialni blaginji. Prav tako so ob začetku industrije za nizko plačo delale v tovarnah, v vojski so opravljale veliko dela, čeprav jim nikoli ni bilo treba biti vojakinja. Čeprav so po izbruhu I. svetovne vojne zahtevale ženski oddelek v vojski, do tega ni prišlo, tudi ob izbruhu II. svetovne vojne ne. General Guisan pa je leta 1940 vseeno vpoklical Rezervni ženski vod. To je bilo prvo priznanje enakih pravic obema spoloma v vojski, uradno pa se je to zgodilo šele leta 2005. Zinggeler oriše več kot stoletno trnovo pot žensk do volilne pravice leta 1971. Na koncu avtorica ugotavlja, da so še vedno na vodilnih pozicijah predvsem moški, da pa tudi velike korporacije počasi vključujejo ženske in da v inovativnem zbiranju podatkov poskušajo ugotoviti novo formulo, kako bolje ovrednotiti prispevek žensk k nacionalni ekonomiji.

Upati je, da je po tem, ko so morale ženske zgodovino pisati posebej, z Georgom Kreisom tudi v Švici napočil čas, ko ne bo več dveh zgodovin, ampak bodo celotno zgodovino pisali v sodelovanju obeh spolov. Toda, kot smo videli, vedno ni bilo tako, kar se še posebej nazorno pokaže na začetku 20. stoletja, ko so Švicarji poskušali definirati, kaj je »švicarski stil« in pri tem ženske spet potisnili v kot.

4. Švicarski stil brez ženske pisave

V duhu nastajanja nacionalnih držav ob koncu 19. stoletja se je morala namreč definirati tudi Švica. Ker pa ni imela ne enotnega naroda ne enotne kulture ne enotnega jezika, se je definirala kot »narod po volji«. Če naj bi ta »volja do naroda«, na kateri so utemeljili švicarsko državo, postala učinkovita za identiteto Švicarjev, so jo morali proglasiti za »švicarsko nprav«: »Državnost je zato zavzela odločilno mesto v diskurzu o kulturi in književnosti. Predstavo o švicarski književnosti so zato zaznamovali: ogrožanje od zunaj in posledično ograditev od tujine, legitimacija švicarske državne tvorbe, ustvarjanje švicarske identitete preko pojma »narod po volji« (Babst/Büttikofer/ Lauper 1994, 175). Za tako švicarsko književnost, ki jo definira odnos do države, sta se zavzemala znamenita literarna znanstvenika Emil Ermatinger in Josef Nadler in ženske, ki jih seveda nista mogla kar obiti, porinila iz tega področja v posebno nišo. Svet ženske bi se po njenem mnenju naj končal v privatni in družbeni sferi. Zgodovinski roman in zgodovinske novele – ti so po Nadlerjevem mnenju tvorili švicarsko književnost in pomenili švicarski stil – so ostali v domeni pisateljev. Iz literarnih zgodovin so bile ženske tudi sedaj, ko so prepoznali pomen umetniških del za izoblikovanje identitete,⁶ izključene. Jezikovne umetnine imajo torej v 19. in 20. stoletju, ko ugotovijo, kako pomembne so za ustvarjanje narodne identitete, osrednjo mesto v literarnih zgodovinah, ampak ne tiste, ki so jih ustvarile ženske. Ne le iz splošnih zgodovin, tudi iz literarnih zgodovin so bile ženske dolgo izključene, pogosto zelo subtilno. Ermatinger in Nadler sta namreč takrat trdila, da ženske pišejo o privatnem in zato niso pomemben člen v švicarskem literarnem slogu, ki se mora nujno ukvarjati s švicarsko državo. Prezrla pa sta, da se privatno in politično ne izključujeta in da sta obe področji zelo pomembni za literarno produkcijo in da je bil prispevek pisateljic prav zaradi tega izjemno pomemben. Toda v literarnih zgodovinah in antologijah jih vse do poznih 70-ih let tako rekoč ne najdemo.

5. Literarna zgodovina kot moška zgodovina

Pomislili bi, da ženske, ker jih v literarnih zgodovinah in antologijah ni, res niso pisale. A dejstva so drugačna. Leta 1995 so tri znanstvenice izdale bibliografijo vseh samostojnih literarnih del, ki so v letih od 1700–1945 prišla izpod peres žensk in – presenetljivo – število teh del je skoraj 1000. Še en dokaz, da je književnost diskurzivni dogodek in da je vladajoči diskurz odločil, ali bo to, kar so pisale ženske, sploh zaznal ali ne in odločil, kdo sme pisati in kdo ne, oz. kaj je književnost in kaj ne. In ker so se Švicarke od uradno definiranega »švicarskega stila« oddaljile, so jih preprosto prezrli.

Tudi po letu 1945 ni bilo dosti drugače;⁷ tudi sedaj so pisateljice obravnavane kot obrobni pojav in tudi tisti znanstveniki, ki so prepoznali pomen prispevka pisateljic k švicarski književnosti in le-tega tudi tematizirajo, se le redko lotijo kritičnih analiz. János Szabó v knjigi *Erzieher und Verweigerer (Vzgojitelji in uporniki)* obravnava pedagoški princip v

⁶ V prejšnjih stoletjih so namreč pod literarno zgodovino razumeli poročila iz sveta učenjakov in šele po letu 1830 literarne zgodovine obsegajo nacionalno, ubesedeno izročilo.

⁷ Ker so švicarsko književnost do 1980ih let skoraj vedno obravnavali v kontekstu nemške književnosti, so bile avtorice dvojno izključene.

švicarski književnosti v nemškem jeziku, svojo tezo o švicarskih pisateljih, ki želijo tudi v književnosti biti pedagogi, ponazori z osmimi avtorji (nobeno avtorico), pa vendar pride do nenavadnega sklepa: »da sem štejem tudi večino avtoric, saj jim (Laure Wyss, Marielli Mehr, Rosalie Wenger in drugim) vendarle gre za uporabnost, t.j. za privatno in javno preseganje zapostavljanja švicarskih žensk, [...]« (1989, 140). Ker te izjave ne argumentira, ostaja to patriarhalni kliše. Peter von Matt na koncu svojega eseja »Kritični patriotizem« v zvezku *Dvom besednega velikana* ugotavlja, da »velika šola kritičnega patriotizma« ni izginila, »ampak se je dramatično razširila s feministično vejo z napadalnim pisanjem osveščenih žensk. Te dajejo čisto nove poudarke odnosu med dobro in grdo Švico.« (1991, 30)⁸ Toda pri tej trditvi tudi ostane. V nasprotju s tem pa Christoph Geiser v svojem sestavku »Vom langsamen Schwinden der Schweiz« (»O počasnem izginjanju Švice«) iz svoje sheme debate o Švici ženske izključi – čeprav trdi, da jih zelo ceni – brez kakršnegakoli argumenta: »V svojem kratkem orisu sem, to ste najbrž opazili, ženske pozabil. To mi boste očitali. Kajti sedemdeseta in osemdeseta je zaznamoval mogočen nastop avtoric, ki jih do takrat v švicarski književnosti sploh ni bilo. Ta lapsus, ta očitna luknja v mojem predavanju, to nesramno zamlčanje mojih kolegic, ki jih literarno zelo cenim, pa ni le opravičljiv, ampak ga lahko tudi utemeljim. Ne pašejo v diskurz – od vsega začetka niso pasale v ta diskurz.« (1993, 24) V tem primeru gre še za posebej subtilen mehanizem izključevanja. Ker se ženske domnevno s problemom Švice ne ukvarjajo, kar po mojem ne drži – npr. Gertrud Leutenegger ali Eveline Hasler – niso vredne obravnave. To pa seveda spet spominja na izključitev na začetku 20. stoletja. Toda ta uradna izključitev ne pomeni, da žensk v književnosti ni bilo, kot smo ugotovili že prej.

6. O čem pišejo ženske

V celotno švicarsko književnost se pisateljice že od vsega začetka umeščajo s širokim spektrom žanrov. Pišejo avtobiografije, protokole, subjektivno-avtentična poročila, romane, pripovedi itd. Raznolikost je zaznati tudi v tematskem smislu: Pišejo o konkretnih družbenih problemih, se pravi, da niso zaverovane same vase, ampak prikazujejo »socialne izkušnje posameznice«. Če je v 70-ih letih njihovo zanimanje veljalo predvsem upiranju tradicionalnim ženskim vlogam in iskanju alternativnih možnosti za ženske v sodobnem svetu, so kmalu v ospredju tudi druge teme. Gre predvsem za preizpraševanje miselnih vzorcev, vzorcev obnašanja in jezikovnih vzorcev s pomočjo književnosti ter iskanje nove identitete v patriarhalni družbi, da bi tako našle svoj kulturni prostor. Z nekaterimi izjemami, kot npr. Verena Stefan s knjigo *Häutungen* (Levitve, 1975) pri švicarskih pisateljicah ne gre za pisanje proti moškim, ne gre za agresivno feministično kritiko družbe, kot bi jo pričakovali v začetku ženskih gibanj. »Pišem knjige za ljudi, ne ženske knjige« (Schachenmann, 1992), je nekoč zatrnila Eveline Hasler. V knjigah švicarskih pisateljic najdemo prej kritiko v smislu Luce

⁸ Kritični patriotizem po Petru von Mattu pomeni kritično polemično držo v nasprotju z emocionalnim patriotizmom, ki je sistem olepševanja, prepovedi mišljenja in diktatov, kako je treba čutiti – emocionalni patriotizem je torej instrument za stabilizacijo različnih obstoječih mehanizmov moči. Avtorice so se tej kritični drži predvsem po letu 1971 pogosto pridružile, kar izhaja že iz njihove zgodovinske situacije, to je izključitve iz političnega življenja.

Irigaray, ki se ne zavzema za odpravo razlik med moškimi in ženskami, ampak za »kulturo spolov«, kar pomeni, da oba spola spoštujeta različnost drugega. Enakost za Luce Irigaray pomeni različno, a hkrati enakovredno. Ne zavzema se za izenačenje spolov. Enakopravnost spolov lahko dosežemo z osmišljanjem obeh spolov, ob tem da dolžnosti in pravice obeh spolov vgradimo v okvir družbenih dolžnosti in pravic.

7. Sklep

Z uvedbo patriarhata, s prehodom moči od ženske-matere, od hčere na sina, se je po mnenju Luce Irigaray spremenila tudi genealogija in s tem ekonomija diskurza. Uveljavil se je nov način razmišljanja, ki je žensko govorico imel pod kontrolo in jo počasi utišal. S pozabljanjem in nerazumevanjem se je genealogija matere-hčere počasi izgubila (Irigaray, 1994). Pisateljice si sedaj prizadevajo, da bi počasi spet uvedle ta diskurz. Seveda to prinaša s seboj nevarnosti, da bodo spet vzpostavile tisto, proti čemur so se borile, namreč dualistični sistem med »moškim« in »ženskim«, kar je »konstrukt moškega duha«. Ruth Nobs-Greter vidi v tem nevarnost »ženske estetike« (Pulver 1989, 30). Številne pisateljice pa so s svojimi deli dokazale, da jih ne zanima ženska estetika, ampak tako oblikovanje jezikovnega materiala, s katerim najdejo svoj kulturni prostor in razvijejo govorico, ki izraža njihove želje in izkušnje. Številne Švicarke potrjujejo to tezo Eveline Hasler, Hanna Johansen, Verena Stefan, Gertrud Wilker, Hedi Wyss, Friederike Kretzen, Gertrud Leutenegger ... pa številne iz najmlajše generacije pisateljic, ki je začela objavljati v 90-ih letih 20. stoletja.

Literatura

- Babst, C./Büttikofer, R./Lauper, H. 1994. Alles Töchter Johanna Spyris? – Schweizer Schriftstellerinnen von der Jahrhundertwende bis zur geistigen Landesverteidigung. V: *Und schrieb und schrieb wie ein Tiger aus dem Busch*, Elisabeth Ryter/Lilian Studer/Doris Stump/Maya Widmer/Regula Wyss (ur.), 174-192. Zürich: Limmat.
- Bättig, Joseph/Stephan Leimgruber (ur.). 1993. *Grenzfall Literatur. Die Sinnfrage in der modernen Literatur der viersprachigen Schweiz*. Freiburg, Schweiz: Universitätsverlag/Paulusverlag.
- Benthien, Claudia and Hans Rudolf Velten. 2002. »Einleitung.« V: *Germanistik als Kulturwissenschaft*, Claudia Benthien in Hans Rudolf Velten (ur.), 7–84. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Egyptien, Jürgen, 1993. »Zwischen Autobiographie, Parabolik, Postmodernität und Pararealismus. Zur deutschsprachigen Prosa in der Schweiz der achtziger Jahre.« V: *Neue Generation–Neues Erzählen. Deutsche Prosa-Literatur der achtziger Jahre*, Walter Delabar/Werner Jung/Ingrid Pergande (ur.), 219-236. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Ermatinger, Emil. 1933. *Dichtung und Geistesleben der deutschen Schweiz*. München: Beck.
- Friedemann, Käte. 1965. *Die Rolle des Erzählers in der Epik*, 1910. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Geiser, Christoph. 1993. »Vom allmählichen Schwinden der Schweiz.« *Passauer Pegasus* 11, Heft 21/22 (1993): 15-24. (Sonderheft: Literatur aus der Schweiz).

V. Kondrič Horvat: Književnost kot diskurzivni dogodek ali Švicarke v zgodovini in na literarni sceni

- Graevenitz, Gerhard. 1999. »Literaturwissenschaft und Kulturwissenschaften. Eine Erwidernung.« V: *DVjs* 73 (1999): 94-115.
- Gsteiger, Manfred. 1985. »Individuality, Interrelations, and Self-images in Swiss literature.« V: *Modern Swiss literature: Unity and Diversity: Papers from a Symposium*, John L. Flood (ur.), 7-24. London: Oswald Wolff (Publishers).
- Irigaray, Luce. 1994. *Je, tu, nous*. Paris: Edition Bernard Grasset.
- Joris, Elisabeth und Heidi Witzig (ur.). 1992 *Brave Frauen aufmüpfige Weiber. Wie sich die Industrialisierung auf Alltag und Lebenszusammenhänge von Frauen auswirkte*, Zürich: Chronos.
- Kaeser, Marc-Antoine. 2014. »Helvetier, Römer und Pfahlbauer. Die Archäologie und die mythischen Ahnen der Schweiz.« V: *Geschichte der Schweiz*, Georg Kreis (ur.), 31-33. Basel: Schwabe AG.
- Keller, Anne-Sophie and Yvonne-Denise Köchli. 2017. *Eine Frau kommt zu früh – noch immer?* Zürich: Edition Xanthippe.
- Köchli, Yvonne-Denise. 1992. *Eine Frau kommt zu früh*. Zürich: Weltwoche ABC Verlag.
- Kondrič Horvat, Vesna. 2002. *Der eigenen Utopie nachspüren. Zur Prosa der deutschsprachigen Autorinnen in der Schweiz zwischen 1970 und 1980, dargestellt am Werk Gertrud Leuteneggens und Hanna Johansens*. Bern: Peter Lang.
- Kondrič Horvat, Vesna. 2016. *Wörter sind verräterisch. Hedi Wjys als Journalistin*. Berlin: Weidler.
- Kondrič Horvat, Vesna. »Beyond patriarchal historiography : Swiss literary history before and after 1971« V: Gadpaille, Michelle/Kondrič Horvat, Vesna/Kennedy, Victor (ur.). *Engendering difference : sexism, power and politics*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 2018, str. 165-176.
- Kreis, Georg, 2014. »Eine neue Schweizer Geschichte.« V: *Geschichte der Schweiz*, Georg Kreis (ur.), 1-5. Basel: Schwabe AG..
- Linsmayer, Charles. 1989. *Literaturszene Schweiz. 157 Kurzportraits von Rousseau bis Gertrud Leutenegger*. Zürich: Unionsverlag.
- Matt, Beatrice von, (ur.) 1980. *Unruhige Landsleute. Schweizer Erzähler zwischen Keller und Frisch. Ein Lesebuch*. Zürich und München: Artemis.
- Matt, Beatrice von. 1998. *Frauen schreiben die Schweiz*. Frauenfeld/Stuttgart/Wien: Huber.
- Matt, Peter von. 1984. »Kritischer Patriotismus. Formen und Zielrichtungen der Auseinandersetzung mit der Schweiz bei den Schriftstellern der sechziger und siebziger Jahre.« V: *Entwicklungstendenzen der deutschsprachigen Literatur der Schweiz in den sechziger und siebziger Jahren*, Klaus Pezold (ur.), 41-49. Leipzig: Karl-Marx-Universität.
- Matt, Peter von. 1991. »Kritischer Patriotismus.« V: *Der Zwiespalt der Wortmächtigen. Essays zur Literatur*. Zürich: Benziger.
- Matt, Peter von and Dirk Vaihinger, (ur.). 2002. *Die schönsten Gedichte der Schweiz*. München und Wien: Nagel&Kimche.
- Meichtry, Wilfried. 2007. *Verliebte Feinde. Iris und Peter von Roten. Biographie eines Paares*. Zürich: Amman.

- Nadler, Josef. 1932. *Literaturgeschichte der deutschen Schweiz*. Leipzig, Zürich: Grethlein.
- Niederhauser, Rolf and Martin Zingg, (ur.) 1983. *Geschichten aus der Geschichte der Deutschschweiz nach 1945*. München Luchterhand.
- Obermüller, Klara, 1981. »Die Literatur der Gegenwart in der Schweiz.« V: *Deutsche Gegenwartsliteratur. Ausgangspositionen und aktuelle Entwicklungen*, edited by Manfred Durzak, 620-631. Stuttgart: Reclam.
- Pender, Malcolm, 1991. »Trends in Writing in German-speaking Switzerland since 1945.« In *Rejection and Emancipation: writing in German-speaking Switzerland*, edited by Michael Butler/Malcolm Pender, 24-40. New York/Oxford: Berg Publishers.
- Pulver, Elsbeth, 1974. »Die deutschsprachige Literatur der Schweiz seit 1945.« V: *Die zeitgenössischen Literaturen der Schweiz. Autoren. Werke. Themen. Tendenzen seit 1945*, Manfred Gsteiger (ur.), 143-406. Zürich und München: Kindler.
- Pulver, Elsbeth. 1989. »Einleitung.« V: *Zwischenzeilen. Schriftstellerinnen der deutschen Schweiz*, Elsbeth Pulver (ur.). Zürich: Pro Helvetia/Zytglogge.
- Röcke, Werner. 2002. »Historische Anthropologie.« V: *Germanistik als Kulturwissenschaft*, Claudia Benthien und Hans Rudolf Velten (ur.), 35-55. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Roten, Iris von. 1958. *Frauen im Laufgitter. Offene Worte zur Stellung der Frau*. Bern: Hallwag.
- Rytter, Elisabeth/Liliane Studer/Doris Stump/Maya Widmer/Regula Wyss. (ur.). 1994. *Und schrieb und schrieb wie ein Tiger aus dem Busch*. Zürich: Limmat.
- Siegrist, Christoph, (ur.). 1990. *Schweizer Erzählungen. Deutschschweizer Prosa seit 1950*. Band 1 und Band 2. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Sorg, Reto und Andreas Paschedag, (ur.). 2001. *Swiss Made. Junge Literatur aus der deutschsprachigen Schweiz*. Berlin: Verlag Klaus Wagenbach.
- Stefan, Verena. 1975. *Häutungen*. München: Frauenoffensive.
- Szabó, János. 1989. *Erzieher und Verweigerer. Zur deutschsprachigen Gegenwartsprosa in der Schweiz*. Würzburg: Königshausen u. Neumann.
- Wilker Gertrud. 1979. Blick auf Meinesgleichen. 28. Frauengeschichten. Frauenfeld, Stuttgart: Huber.
- Wyss, Hedi. 1973. *Das rosarote Mädchenbuch. Ermutigung zu einem neuen Bewußtsein*. Bern und Stuttgart: Hallwag.
- Hedi Wyss: »Eine Frau hat viele Feinde, alle dummen Männer«, nn 14.6.1991.
- Wyss, Laure. 1976. *Frauen erzählen ihr Leben. 14 Protokolle*. Frauenfeld, Stuttgart: Huber.
- Wyss, Laure. 1980. »Kein Traum.« V: *Ich hab im Traum die SCHWEIZ gesehen; 35 Schriftsteller aus der Schweiz schreiben über ihr Land*, Jochen Jung (ur.), 272-275. Salzburg und Wien: Residenz.
- Wyss, Laure. 1981. *An einem Ort muß man anfangen. Frauen-Protokolle aus der Schweiz aufgezeichnet und mit einem Nachwort von Laure Wyss*. Darmstadt und Neuwied: Luchterhand.

V. Kondrič Horvat: Književnost kot diskurzivni dogodek ali Švicarke v zgodovini in na literarni sceni

Zinggeler, Margrit V. 2017. *Swiss Maid. The Untold Story of Women's Contribution to Switzerland's Success*. New York: Peter Lang.